

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLY TA‘LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

XORIJIY FILOLOGIYA FAKULTETI
INGLIZ TILI O‘QITISH METODIKASI KAFEDRASI

“FASDIQLAYMAN”

Qiyosiy ishlar bo‘yicha prorektor

To‘rayev R.

2024-yil

QIYOSIY TIPOLOGIYA
FANINING O‘QUV DASTURI
(4-kurs talabalari uchun)

Bilim sohasi: 200000- San‘at va gumanitar fanlar
Ta‘lim sohasi: 230000- Tillar
Ta‘lim yo‘nalishi: 60230100-Filologiya va tillarni o‘qitish (ingliz tili)

Fan/modul kodl	O'quv yili 2024-2025	Semestr 8	ECTS - Kreditlar 4	
Fan/modul turi Tanlov	Ta'lim tili O'zbek		Haftadagi dars soatlari 4	
1.	Fanning nomi	Auditoriya mashg'ulotlari (soat)	Mustaqil ta'lim (soat)	Jami yuklama
	Qiyosiy tipologiya	60	60	120

I. Fanning maqsadi.

Qiyosiy tipologiya fani oliy o'quv yurtlarida bakalavr tayyorlashda o'qitiladi. Qiyosiy tipologiya tilshunoslikning tarkibiy qismi bo'lib, tillarning tipologik klassifikatsiyasi bilan shug'ullanadi.

Qiyosiy tipologiyaning maqsadi – tillar strukturasi mavjud bo'lgan o'xshash va o'xshash bo'lmagan hodisalar, til hodisalarining yaruslararo sinonimiya va tillararo korrespondensiya nuqtai nazaridan ifodalanishi, til universalialari kabilarni o'rganishdir. Talabalar ushbu fan asosida o'zlashtirgan bilimlarini kelgusi ilmiy izlanishlarda qo'llaydilar. Qiyosiy tipologiya fani tilshunoslikka kirish, nazariy va amaliy fonetika, nazariy va amaliy grammatika, leksikologiya, stilistika, tarjima nazariyasi va amaliyoti kabi tilshunoslik fanining sohalari bilan chambarchas bog'liq.

Qiyosiy tipologiya fanining vazifalari quyidagilar:

- grammatik forma, grammatik ma'no va grammatik kategoriyalar;
- agglyutinasiya, fuziya, fleksiya xodisalar;
- tillarning tipologik klassifikatsiyasi;
- izomorfizm va allomorfizm xodisalar;
- til universalialarining turlari;
- tipologik taxlil metodlari;
- fonologik yarus tipologiyasi;
- morfologik yarus tipologiyasi;
- sintaksis yarus tipologiyasi;
- leksik yarus tipologiyasi

Fanni o'qish natijasida talaba:

- tilshunoslikka oid atamalarning lingvistik interpretatsiyasini to'liq bilishlari;
- til yaruslari: fonologik, morfologik, sintaktik, leksik yaruslar haqida tushunchaga ega bo'lishlari;
- agglyutinasiya, fuziya, fleksiya hodisalarini bilishlari;

- agglyutinasiya, fuziya, fleksiya hodisalarini bilishlari;

- etalon til va universalialarni bilishlari;
- birlamchi va ikkilamchi grammatik kategoriyalarni to'liq o'rgangan bo'lishlari;
- tillarni qiyoslash metod va yo'llarini bilishlari;
- tipologiyaning boshqa nazariy fanlar bilan aloqadorligini bilishlari.

II. Asosiy nazariy qism (ma'ruza mashg'ulotlari):

1-mavzu. Qiyosiy tipologiya fan sifatida.

Qiyosiy tipologiya fanining predmeti, maqsadi va vazifalari; Qiyosiy tipologik tadqiqotlar tahlili.

2-mavzu. Qiyosiy tipologiya fanining asosiy davrlari va rivojlanish omillari. J.Buranov va boshqa tilshunos olimlarning tipologik klassifikatsiyalari.

3-mavzu. Lingvistik tipologiyaning tadqiqot ob'ekti bo'yicha bo'linishi.

Tadqiqot ob'ekti bo'yicha qiyosiy tipologiyaning tarmoqlari. Genetik tipologiya. Areal tipologiya. Qiyosiy tipologiya. Strukturaviy tipologiya

4-mavzu. Qiyosiy tipologiyaning tasnifi.

Til ierarxiyasi darajalari bo'yicha qiyosiy tipologiyaning tarmoqlari. Tilning ikki rejasiga nisbatan qiyosiy tipologiyaning tarmoqlari. Til tavsifiga yondashuvlar

5-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarning fonetik va fonolik tizimlari tipologiyasi.

Fonetik va fonologik tipologiyaning nazariy asoslari. Fonetika va fonologiya o'rtasidagi farqlar. Unli va undosh tovushlarni qiyoslash. Urg'u. Intonatsiya. Assimilyatsiya. Dissimilyatsiya. Reduktsiya. Aktsent. Ritm. Pauza.

6-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarning morfologik tipologiyasi.

Morfologik tipologiyaning ob'ekti. Qiyosiy tipologiyaning boshqa bo'limlar bilan korrelyatsiyasi. Morfema va allomorf. Analitik va sintetik tillar tushunchasi. Tillarning tipologik klassifikatsiyasi.

7-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarning so'z turkumlari klassifikatsiyasi.

So'z turkumlarini klassifikatsiyalash turlari. So'z turkumlarining grammatik tipologiyasi.

8-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda grammatik kategoriyalar tipologiyasi.

Qiyoslanayotgan tillarda shaxs-son kategoriyasi. Zamon kategoriyasi. Nisbat kategoriyasi. Mayl kategoriyasi masalalari. Ingliz va o'zbek tillari so'z turkumlarining tipologiyasi.

9-mavzu. Qiyoslanayotgan tillarda leksika birliklar (darajalar) qiyosiy tahlili

Leksik tipologiyaning ob'ekti va maqsadi. Leksik tipologiyaning qiyosiy tipologiya bilan aloqasi. Lingvistikada "leksikon" tushunchasi. Leksik

tipologiyaning bo'limlari. "Leksik maydon" va "domin" tushunchalarining tipologik kategorizatsiyasi.

10-mavzu. Ingliz va ona tillaridagi so'zlarning qiyosiy tipologiyasi

So'z tilning asos birligi sifatida. So'zlarning paradigmatic va sintagmatic munosabatlari. So'zlarning semantik tasnifi. So'zlarni tuzilishiga ko'ra tasniflash

11-mavzu. Sintaktik darajaning tipologik muammolari.

Sintaksisning ta'rifi. Sintaktik darajaning tasnifi. Ingliz, rus va o'zbek sintaktik sathining tipologiyasi.

12-mavzu. Ingliz va ona tillaridagi iboralar / so'z birikmalarining tipologiyasi

Taqqoslangan tillardagi so'z birikmalari/iboralarning o'zaro bog'liq ta'riflari. Ingliz, rus va o'zbek tillarining so'z birikmalarining tuzilishi va tasnifi. So'z birikmalarida so'zlarning bog'lanish mezonlari.

13-mavzu. Ingliz va ona tillaridagi gap tipologiyasi

Gapning ta'rifi. Jumalarni turlarga bo'lish mezonlari. Jumalarning tasnifi. Ingliz, rus va o'zbek gap turlari tipologiyasi.

14-mavzu. Tipologiyaning tilshunoslikdagi antropologik tendentsiyalar bilan o'zaro bog'liqligi

Antropotsentrik paradigmaning paydo bo'lishi. Kognitiv fan atamasini tushunish. Tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlarida tipologiyaning o'rni

15-mavzu. Xorijiy va ona tillarini o'rganish usullari.

Usul ta'rifi. Usullarining turlari.

III. Seminar mashg'ulotlari bo'yicha ko'rsatma va tavsiyalar

Seminar mashg'ulotlari uchun quyidagi mavzular tavsiya etiladi:

1. Qiyosiy tipologiya fan sifatida.
2. Qiyosiy tipologiya fanining asosiy davrlari va rivojlanish omillari;
3. Lingvistik tipologiyaning tadqiqot ob'ekti bo'yicha bo'linishi.
4. Qiyosiy tipologiyaning klassifikatsiyasi.
5. Qiyoslanayotgan tillarning fonetik va fonolik tizimlari tipologiyasi.
6. Qiyoslanayotgan tillarning morfologik tipologiyasi.
7. Qiyoslanayotgan tillarning so'z turkumlari klassifikatsiyasi.
8. Qiyoslanayotgan tillarda grammatik kategoriyalar tipologiyasi.
9. Qiyoslanayotgan tillarda leksika birliklar (darajalar) qiyosiy tahlili.
10. Qiyoslanayotgan tillarning sintaktik darajasi tipologiyasi.

11. Qiyoslanayotgan tillarda so'z birikmalarining tipologiyasi
12. Qiyoslanayotgan tillarda iboralar/so'z birikmalarining tipologiyasi
13. Qiyoslanayotgan tillarida gap tipologiyasi
14. Tilshunoslikning zamonaviy tendentsiyalarida tipologiya.
15. Xorijiy va o'zbek tillarini tadqiq qilish usullari

V. Mustaqil ta'lim va mustaqil ishlar

"Qiyosiy tipologiya" fani mustaqil ish mavzularini o'qitish jarayonida ta'limning interfaol metodlari, kommunikativ yondashuvlarga tayangan holda talabalarni ma'lumotlarni ta'lim jarayonida faollashuvi, mustaqil fikrlashi, fikrini erkin bayon eta olish ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Bunga asosan o'qituvchi va talabalarining ma'lum bir nazariy va amaliy muammolarning yechimini topish bo'yicha erkin fikr almashishlarini, tanqidiy fikrlashlarini nazarda tutadi. Interfaol metodlarning quyidagi turlaridan keng foydalaniladi:

- guruhli muzokaralar (group discussion)
- jamoa loyihalari (project work)
- juftliklar bo'lib topshiriqlarni bajarish (pair work)
- yakka holda ma'lum mavzu bo'yicha prezentatsiyalar qilish
- (individual presentation)
- davra suhbatlari o'tkazish (round-table discussion)
- Insert texnikasi (insert technique)
- Pinbord texnikasi (pinboard)
- keys- stadi (case-study)
- aqliy xujum (brainstorming) va h.

Mustaqil ta'lim uchun tavsiya etiladigan mavzular:

1. Qiyosiy tipologiya tarixi;
2. Genetik va geneologik tipologiya;
3. Struktural tipologiya va uning bo'limlari;
4. Qiyosiy tipologiya va uning o'ziga hosligi;
5. Tilning ifodalanishi va mazmuniga tegishli qiyosiy tipologiya yo'nalishlari;
6. Tilshunoslikda kategorizatsiya masalasi;
7. Ingliz, o'zbek va rus tillarida ko'plik kategoriyasining tipologiyasi;
8. Tillarning tipologik tasnifi;
9. Tillarning morfologik tasnifi;
10. Qiyosiy universalialar;
11. Tilning areal tasnifi;

12. Tillarning geneologik tasnifi;

13. Semantik tipologiya;

14. Sintaktik tipologiya;

15. Qiyosiy tipologiyaning qiyosiy va madaniy hususiyatlari;

Tanlangan mavzular bo'yicha namoyishlar tayyorlash va guruhlarda muhokama qilish rejalashtiriladi.

VI. Fan o'qitilishining natijalari (shakllanadigan kompetensiyalar)

Fanni o'zlashtirish natijasida talaba:

- fanning nazariy asoslarini o'zlashtirishi;
- qiyoslanayotgan ona va chet tilining nazariy asoslarini o'zlashtirishi;
- qiyoslanayotgan ona va chet tilining sathlarini bilishi;
- qiyosiy-tarixiy metodga asoslanib qiyoslanayotgan ona va chet tilini qiyoslash;

• qiyoslanayotgan ona va chet tilining xususiaytalarini nazariy va amaliy materiallar asosida tahlil qilishi;

• qiyoslanayotgan ona va chet tilini qiyoslash maqsadida tuli tahlil metodlaridan foydalana olishi;

• qiyoslanayotgan ona va chet tilining fonetik va grammatik strukturalariga oid bazaviy va kommunikativ jarayonda qo'llanishi mumkin bo'lgan til birliklari va qonuniyatlarini bilishi va ularni nutq jarayonida qo'llay olishi;

VII. Ta'lim texnologiyalari va metodlari

ma'ruzalar;

interfaol keys-stadilar;

seminarlar (mantiqiy fikrlash, tezkor savol-javoblar);

guruhlarda ishlash;

taqdimotlar qilish;

individual loyihalar;

jamo bo'lib ishlash va himoya qilish uchun loyihalar

VIII. Kreditlarni olish uchun talablar:

Fanga oid nazariy va uslubiy tushunchalarni to'la o'zlashtirish, tahlil natijalarini to'g'ri aks ettira olish, o'rganilayotgan jarayonlar haqida mustaqil mushohada yuritish va joriy, oraliq nazorat shakllarida O'RTMT va TMI bo'yicha berilgan vazifa va topshiriqlarni, yakuniy nazoratni muvaffaqiyatli topshirishi lozim.

IX. Tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati

Asosiy adabiyotlar:

1. Rasulova M.I., Shukurov Z.I. Comparative typology of English, Uzbek and Russian languages. –Toshkent, 2017. – 260 p.
2. Alimova M.X., Rasulov Z.I. Comparative typology of the English and Uzbek languages. – Bukhara: Durdona, 2022. – 350 p.
3. Abduazizov A.A. English Phonetics. O'quv qo'llanma. –T.: Musiqqa, 2007
4. Muminov O. Lexicology of the English language. – T.: Mehridaryo, 2006.

Qo'shimcha adabiyotlar:

1. Yusupov O' . Ingliz va o'zbek tillarining chog'ishtirma lingvistikasi. – Toshkent: Akademnashr, 2013
2. Qodirova X. O'zbek va rus tillari sintaksisining tipologiyasi. Monografiya. –Toshkent 2021
3. Muhamedova S.X., Asilova G.A., Kadirova X.B. O'zbek va rus tillarining qiyosiy tipologiyasi. O'quv qo'llanma. –Toshkent. Lesson Press- 2022

Internet saytlari

1. www.linguist.org
2. www.philology.ru
3. www.natlib.uz
4. www.dissercat.ru
5. www.nauka.ru
6. www.dissorg.com
7. www.uzscience.uz
8. <https://www.twirpx.com/>